

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9+338.43

Бочарова Ю.Г.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки та туризму
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

СВІТОВИЙ РИНОК ПРОДОВОЛЬСТВА: СУЧАСНИЙ СТАН, ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА КОНКУРЕНЦІЇ

WORLD FOOD MARKET: STATE, FEATURES OF DEVELOPMENT AND COMPETITION

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано необхідність дослідження стану та особливостей розвитку світового ринку продовольства. Проведено аналіз стану, факторів та особливостей розвитку світового ринку продовольства. Проаналізовано рівень концентрації та особливості конкуренції на світовому ринку продовольства. Установлено країнові особливості імпорту та експорту продовольства.

Ключові слова: продовольство, світовий ринок, виробництво, експорт, імпорт.

АННОТАЦІЯ

В статье обоснована необходимость исследования состояния и особенностей развития мирового рынка продовольствия. Проведен анализ состояния, факторов и особенностей развития мирового рынка продовольствия. Проанализированы уровень концентрации и особенности конкуренции на мировом рынке продовольствия. Установлены страновые особенности импорта и экспорта продовольствия.

Ключевые слова: продовольствие, мировой рынок, производство, экспорт, импорт.

ANNOTATION

In the article the necessity of studying of condition and characteristics of the global food market was founded. The state, factors and features of world food market were analyzed. The level of concentration and competition on the world food market were analyzed. Countries' features of food import and export were defined.

Keywords: food, worldfoodmarket, production, exports, imports.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день ринок продовольства є одним із найбільш важливих та динамічно зростаючих ринків у світі. Це обумовлене тим, що:

1. «...на сьогоднішній день продовольство – це найстабільніша валюта. Аграрний комплекс є реальною цінністю людського сьогодення і майбутнього» [1].

2. Щороку у світі на споживання продовольства витрачається більше 9 трлн. дол., що становить у середньому більше 18% усіх витрат споживачів протягом року [2].

3. Стан та особливості розвитку ринку продовольства визначають рівень продовольчої безпеки як окремих країн, так і світового господар-

ства в цілому. Продовольча безпека є важливою складовою та умовою економічної безпеки.

4. «...протягом двох десятиліть, що передують тисячолітньому рубежу, глобальний попит на продовольство постійно збільшувався паралельно зростанню числа населення у світі, рекордним врожаєм, зростанню доходів і більш диверсифікованому харчуванню» [3]. При цьому, як свідчать результати досліджень Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО), зростання ринку продовольства буде мати місце й у довгостроковій перспективі, оскільки для того щоб прогнати зростаюче населення планети і одночасно вирішити існуючу проблему недоїдання і голоду до 2050 р., обсяги виробництва продовольства мають збільшитися ще на 70% [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теорії та особливостей розвитку світового ринку продовольства присвячено роботи значного числа як українських, так і зарубіжних вчених. Серед українських науковців, які сьогодні продовжують дослідження у межах означеної проблеми, необхідно відзначити: Карасьову Н.А., Ганначенко С.Л., Святюк О.Р., Гургулу Т.В., Школьного О.О. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на суттєвий внесок, який зроблений як українськими, так і зарубіжними вченими у розвиток теоретико-методологічних та прикладних аспектів функціонування та розвитку світового ринку продовольства, багато аспектів функціонування та розвитку даного ринку як у окремих країнах, так і у світі в цілому потребують подальшого дослідження та розвитку.

Мета статті полягає у дослідженні актуального стану, особливостей розвитку та конкуренції на світовому ринку продовольства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як і будь-який ринок, світовий ринок продовольства являє собою сферу економічних відносин, характеризується наявністю суб'єктної та об'єктної структур (асортиментної специфіки). Так, суб'єктами світового ринку продовольства, як і будь-якого іншого ринку, є продавці та покупці (у якості покупців та продавців на світовому ринку виступають окремі країни та ТНК). Об'єктом – продовольство. У найбільш широкому значенні під продовольством розуміють «продукти харчування та товари, з яких виготовляються продукти харчування» [5, с. 918].

Відповідно до класифікації, що використовує ФАО, до продовольства належать наступні групи товарів (у розділах SITC – Стандартної міжнародної торговельної класифікації) [6]:

0 – харчові продукти та живі тварини (живі тварини; м'ясо та м'ясопродукти; молочні продукти та яйця; риба (не морські свавці); ракоподібні, молюски та водяні безхребетні і заготовки з них; зернові та продукти з них; овочі та фрукти; цукор, вироби із цукру та мед; кофе, чай, какао, прянощі та продукти з них; корм для худоби (крім немелених зернових); різні харчові продукти та препарати);

1 – напої та тютюнові вироби;

4 – тваринні та рослинні масла і жири;

частково розділ 22 – насіння олія, масло горіхів і масла ядра [6].

Як свідчать результати проведеного дослідження:

1. Протягом 1990–2014 рр. обсяги виробництва продовольства у світі значно зросли – майже у два рази – з 1 294 508 млн. Мдол. у 1990 р. до 2 246 912 млн. Мдол. у 2014 р. (табл. 1).

2. У 2000–2014 рр. основним виробником продовольства у світі виступають країни Азії, на частку яких припадає в середньому 45,5% обсягу виробництва продовольства у світі щороку. Для порівняння, на частку країн Латинської Америки та Карибського басейну припадає в середньому 11,9% обсягів виробництва продовольства, країн Африки – 8%, країн Океанії – 1,8%, інших країн – 32,6%. При цьому слід зазначити, що протягом періоду,

що аналізується, країни Азії не лише залишалися найбільшим виробником продовольства, але й значно збільшили свою частку на ринку. Так, протягом 1990–2014 рр. частка країн Азії у виробництві продовольства збільшилася на 11,2%, у той час як частка країн Африки збільшилася лише на 1,8%, країн Латинської Америки та Карибського басейну – на 2,6%, частка країн Океанії зменшилася на 0,1%, інших країн – на 15,4%.

3. У 2000–2014 рр. на експорт продовольства у світі припадає в середньому 8,2% світового товарного експорту. При цьому найбільша частка продовольства у товарній структурі експорту була характерна для країн із низьким доходом – у середньому 30% товарного експорту зазначеної групи країн. Для порівняння, на частку продовольчого експорту країн із середнім рівнем доходу припадало в середньому 9,8% товарного експорту зазначеної групи країн, на частку продовольчого експорту країн із високим рівнем доходу – 7,65% товарного експорту зазначеної групи країн. Серед країн із низьким та середнім рівнями доходу найбільша частка продовольчого експорту у товарному експорті була характерна для країн Латинської Америки та Карибського басейну. Так, на частку продовольства припадало в середньому 18,05% товарного експорту зазначеної групи країн. Для порівняння, на частку продовольства у структурі товарного експорту країн Східної Азії та Тихоокеанського регіону припадало в середньому 6,2% товарного експорту зазначеної групи країн, країн Європи та Центральної Азії – 11,7% товарного експорту, країн Близького Сходу та Північної Африки – 2,25%, країн Південної Азії – 12,9%, групи країн на Південь від Сахари – 13,7%; країн зони євро – 8,8%. При цьому слід зазначити, що протягом зазначеного періоду практично у всіх країнах із низьким та середнім рівнями доходу спостерігалася нарощення частки продовольства у товарному експорті. Так, у 2000–2014 рр. частка продовольства у товарному експорті країн Європи та Центральної Азії збільшилася на 4,6%, країн Латинської Америки та Карибського басейну –

Таблиця 1

Виробництво продовольства у світі (2004–2006 рр.), млн. Мдол [7]

Група країн/регіон	Роки						Абсолютне відхилення	
	1990		2000		2014		млн. Мдол.	%
	млн. Мдол.	%	млн. Мдол.	%	млн. Мдол.	%		
Світ	1294508	100	1618814	100	2246912	100	952404	-
Африка	93685	7,2	128481	7,9	202196	9	108511	1,8
Азія	508899	39,3	757934	46,8	1134641	50,5	625742	11,2
Країни Латинської Америки та Карибського басейну	138170	10,7	192134	11,9	297533	13,2	159363	2,6
Країни Океанії	23873	1,8	32768	2	38664	1,7	14791	-0,1
Інші країни	529881	40,9	507497	31,3	573878	25,5	43997	-15,4

Примітка: 1. Складено автором на основі даних джерела [7]

2. Обсяг виробництва продовольства подані у міжнародних доларах (I \$), які являють собою умовну розрахункову одиницю, яка використовується для забезпечення порівняльності даних різних країн світу.

на 2,5%, Південної Азії – на 0,8%. Виключення становили лише країни Східної Азії та Тихоокеанського регіону та країни Близького Сходу та Північної Африки, де фіксувалося зменшення частки продовольства у товарному експорті – 1,8% та 4,5% відповідно.

У цілому ж, як свідчить проведений аналіз, у 2010–2014 рр. світовий експорт продовольства збільшився на 367 млрд. дол. – з 1 119 млрд. дол. у 2010 р. до

1 486 млрд. дол. у 2014 р. Нарощення обсягів світового експорту продовольства було пов'язане із нарощенням обсягів експорту, перш за все країн Європи та Азії. Так, протягом періоду, що аналізується, експорт продовольства країн Європи збільшився на 137 млрд. дол., країн Азії – на 95 млрд. дол. Для порівняння, обсяги експорту країн Північної Америки протягом періоду, що аналізується, збільшилися на 57 млрд. дол.

4. У 2000–2014 рр. найбільшими експортерами продовольства у світі, як свідчать результати досліджень Світової організації торгівлі (СОТ), є країни Європи. У середньому на зазначену групу країн припадає 42,5% світового експорту продовольства щороку. Для порів-

няння, на частку країн Азії припадає в середньому 20,8% світового продовольчого експорту щороку, на частку країн Північної Америки – 15%, країн Південної та Центральної Америки – 13%, країн Африки – 3,55%. Однак слід зазначити, що у 2010–2014 рр., незважаючи на свої лідерські позиції, країни Європи, Південної та Центральної Америки, Африки демонструють зменшення своєї частки у світовому експорті продовольства. Так, у 2010–2014 рр. частка країн Європи у світовому експорті продовольства зменшилася на 1,5%, країн Південної та Центральної Америки – на 0,2%, країн Африки – на 0,3. У той же час фіксувалося незначне зростання частки зазначеної групи товарів у світовому експорті країн Азії, Північної Америки – збільшення становило 1,6% та 0,2% відповідно.

При цьому країнами – лідерами з експорту продовольства є: країни ЄС (у середньому 40,6%), США (11%), Бразилія (4,4%), Китай (3,7%), Канада (3,7%), Аргентина (2,6%), Індія (1,8%), Індонезія (2,1%), Австралія (2,4%), Таїланд (2,3%), Малайзія (1,7%), Мексика (1,7%), Нова Зеландія (1,4%), В'єтнам (0,8%), Росія (у середньому 1,23%). У середньому на зазначені

Таблиця 2

Країни – лідери з експорту продовольства [8]

Країна	Обсяг, млрд. дол.			Частка у світовому експорті продовольства, %				
	Роки			Роки				
	2000	2010	2014	1980	1990	2000	2010	2014
Світ	431	1119	1486	100	100	100	100	100
ЄС	190	450	576	н/д	н/д	43,9	40,2	38,7
Позарегіональний експорт ЄС	46	105	148	н/д	н/д	10,7	9,4	10
США	54,3	112	149	17,6	13,4	12,6	10	10
Бразилія	12,8	61	79	4,2	2,8	3	5,4	5,3
Китай	13,6	44	63	1,4	2,5	3,1	3,9	4,3
Канада	17,6	37	49	3,5	3,5	4,1	3,3	3,3
Аргентина	11,5	34	37	2,3	2,2	2,7	3	2,5
Індія	5,4	18	37	1,1	0,9	1,3	1,6	2,5
Індонезія	5,5	26	35	0,7	0,9	1,3	2,3	2,4
Австралія	12,6	22	32	3,3	2,5	2,9	2	2,2
Таїланд	9,9	25	31	1,3	2,1	2,3	2,2	2,1
Малайзія	5,4	24	26	0,9	1,1	1,3	2,1	1,7
Мексика	8,2	18	25	0,9	1	1,9	1,6	1,7
Нова Зеландія	5,8	16	24	1,1	1,4	1,3	1,5	1,6
В'єтнам	3,7	н/д	22	н/д	н/д	н/д	н/д	1,5
Росія	3,9	12	20	н/д	н/д	0,9	1	1,3
Усього зазначені країни	360,2	910	1206	83,3	н/д	83,3	81,4	81,1

Таблиця 3

Показники концентрації та особливостей конкуренції на світовому ринку продавців продовольства

Рік	Коефіцієнт концентрації, %	Індекс Герфіндала-Хіршмана	Коефіцієнт відносної концентрації (К)	Дисперсія логарифмів ринкових часток	Індекс максимальної частки
2010	55,67470956	1782,726023	1,030597015	1,430639349	0,750816612
2014	54,10497981	1666,324004	1,033591731	1,346468293	0,754836759

Джерело: розраховано автором на основі даних [8]

країни припадає більше 80% світового експорту продовольства. Країни ЄС хоча й виступають беззаперечними лідерами серед країн – найбільших експортерів продовольства у світі, але більшість їх експорту спрямована у самі країни ЄС, лише близько 10% виходить за межі внутрішньорегіонального експорту (табл. 2).

У 2000–2014 рр. фіксується тенденція до скорочення частки у світовому експорті продовольства країн ЄС (на 5,2%), США (на 2,6%), Канади (на 0,8%), Аргентини (на 0,2%), Австралії (на 0,7%), Таїланду (на 0,2%) та Мексики (на 0,2%). У той же час спостерігається нарощення частки Бразилії (на 2,3%), Китаю (на 1,2%), Індії (на 1,2%), Індонезії (на 1,1%), Малайзії (на 0,4%), Нової Зеландії (на 0,3%), В'єтнаму (на 0,6%), Росії (на 0,4%).

5. Станом на 2014 р. світовий ринок продавців продовольства характеризується високим рівнем концентрації та може бути охарактеризований як олігополістичний ринок.

6. 2010–2014 рр. країнами – лідерами з імпорту продовольства виступають країни ЄС (у середньому 40%), США (9,3%), Китай (3,3%), Японія (7,5%), Росія (2,36%), Канада (2,3%), Корея (1,42%), Мексика (1,56%), Індія

(0,68%), Саудівська Аравія (1,32%), Індонезія (0,74%), Малайзія (1%), Туреччина (0,9%), ОАЕ (у середньому 0,76%). У середньому на зазначені країни припадає майже 80% світового імпорту продовольства. Країни ЄС хоча й виступають беззаперечними лідерами серед країн – найбільших імпортерів продовольства у світі, але більшість їх імпорту носить внутрішньорегіональний характер, лише 11,3% продовольства імпортується із країн, що не входять до ЄС (табл. 4).

При цьому протягом 2000–2014 рр. фіксується тенденція до скорочення частки у світовому імпорті продовольства країн ЄС (на 6,6%), США (на 2,7%), Японії (на 6,1%), Канади (на 0,3%), Мексики (на 0,2%). У той же час спостерігається нарощення частки імпорту продовольства Китаю (на 4,7%), Росії (на 0,6%), Індії (на 0,7%), Саудівської Аравії (на 0,3%), Індонезії (на 0,4%), Малайзії (на 0,2%), ОАЕ (на 0,3%).

7. Станом на 2014 р. світовий ринок покупців продовольства характеризується високим рівнем концентрації та наближається за своїми параметрами до ринку монополії (табл. 5).

Оскільки країни – найбільші експортери продовольства одночасно виступають і як країни –

Таблиця 4

Країни – лідери з імпорту продовольства [8]

Країни	Обсяг, млрд. дол.		Частка у світовому імпорті продовольства, %				
	2010 р.	2014 р.	1980 р.	1990 р.	2000 р.	2010 р.	2014 р.
Світ	1119	1486	100	100	100	100	100
ЄС	469	580	н/д	н/д	43,4	39,7	36,8
позарегіональний імпорт ЄС	124	153	н/д	н/д	12,4	10,5	9,7
США	97	133	8,8	8,9	11,1	8,2	8,4
Китай	60	105	1,4	1,4	2	5	6,7
Японія	64	69	7,2	10,1	10,5	5,4	4,4
Росія	34	39	н/д	н/д	1,8	2,9	2,4
Канада	28	36	1,8	2,1	2,6	2,4	2,3
Корея	19	27	0,9	1,2	1,7	1,6	1,7
Мексика	20	26	1,4	1,3	1,8	1,7	1,6
Гонконг	18	27	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
нерозподілений імпорт	12	19	1	1,2	1,3	1,1	н/д
Індія	12	19	0,5	0,2	0,5	1	1,2
Саудівська Аравія	12	24	1,8	1	1,2	1,1	1,5
Індонезія	11	17	0,6	0,3	0,7	1	1,1
Малайзія	13	17	0,5	0,6	0,8	1,1	1
Туреччина	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
ОАЕ	11	17	0,4	0,5	0,8	1	1,1
Єгипет	н/д	15	н/д	н/д	н/д	н/д	0,9
Усього зазначені країни	873	1142	н/д	н/д	81,2	74	72,5

Таблиця 5

Показники концентрації та особливостей конкуренції на світовому ринку споживачів продовольства

Рік	Коефіцієнт концентрації, %	Індекс Герфиндала-Хіршмана	Коефіцієнт відносної концентрації (К)	Дисперсія логарифмів ринкових часток	індекс максимальної частки
2010	53,32836731	1712,554021	1,043576826	2,033317636	0,76612647
2014	51,90026014	1500,31528	1,086956522	2,02398796	0,766965429

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [8]

найбільші імпортери продовольства, то їх сальдо зовнішньої торгівлі продовольством може набувати як додатного, так і від'ємного значень. Так, у 2010–2014 рр. фіксувалося позитивне сальдо зовнішньої торгівлі продовольством у таких країнах, як США, Канада, Індія, Індонезія, Малайзія, від'ємним – ЄС, Китай, Мексика, Росія. При цьому слід зазначити, що протягом періоду, що аналізується, спостерігалось збільшення від'ємного значення сальдо Китаю, зменшення – країн ЄС, Мексики та Росії.

Висновки. Як свідчать результати проведеного дослідження, світовий ринок продовольства динамічно розвивається та характеризується нарощенням обсягів, підвищенням рівня концентрації, переходом від моделі олігополістичної конкуренції до монополії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лыкова Н., Назарбаев Н. Продовольствие – это самая стабильная валюта / Н. Лыкова, Н. Назарбаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bnews.kz/ru/news/post/290761>.
2. Food, beverage and agriculture industry in sights [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gecapital.com.au/knowledge-hub/2014/food-and-beverage-industry/food-beverage-and-agriculture-industry-insights.pdf>.
3. Глобальные вопросы повестки дня ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/globalissues/food/index.shtml>.
4. World trade report, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/world_trade_report14_e.pdf.
5. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилиана; 7-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2008. – 1472 с.
6. Международная стандартная торговая классификация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev_4r.pdf.
7. FAO Statistical Pocketbook 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>.
8. Офіційний сайт СОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wto.org/>.